

ՀՀ ԿԳՄՍՆ «ԵՐԵՎԱՆԻ ԼԵՈՅԻ ԱՆՎԱՆ Հ. 65 ԱՎԱԳ ԴՊՐՈՑ» ՊՈԱԿ

**ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ
ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՅԻ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔ**

ԱՌԱՐԿԱ՝ ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԱՍՆԱԿԻՑ՝ ՈՍԿԵՏԱՓԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑ

ՂԵՎՈՆԴՅԱՆ ՆԵԼԻ ԿՐԱՄԱՅԻՍԻ

**Թեև՝ ՍՈՎՈՐՈՂՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆԱԳԻՏԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ
ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՄԻԶՈՑՆԵՐԸ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԵՐԻՆ**

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ..... 3

**ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ. ԱՆՁԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆԱԳԻՏԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ԳԻՏԱՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄԸ.....5**

1.1. «Ազգ», «Էթնոս», «ազգային ինքնագիտակցություն» հասկացությունների
վերլուծությունը.....5

1.2. Անձի ազգային ինքնագիտակցության զարգացման գործընթացի առանձնահատկություն-
ները, բովանդակային բաղադրատարրերը.....6

**ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ. ԱՎԱԳ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆԱԳԻՏԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ.....7**

2.1.Գրականությունը՝ որպես անձի ազգային ինքնագիտակցության զարգացման առավել
արդյունավետ միջոց.....7

**2.2.Ավագ դպրոցականների ազգային ինքնագիտակցության զարգացման մեթոդներն ու
միջոցները 15**

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.....17

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ 18

Ն Ե Ր Ա Ծ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Հետազոտության արդիականությունը: Հասարակական-քաղաքական փոփոխությունների և պատմաքաղաքական իրադարձությունների հորձանուտում նոր խնդիրներ են դրվում ազգային դպրոցի առջև, որը գտնվում է կրթական բարեփոխումների փուլում: Կրթական համակարգի առաջանցիկ զարգացումն ապահովող խնդիրներն են ոչ միայն ազգային գաղափարախոսության գերակա միտումներից բխող ռազմավարությունների իրագործումը, ազգային վերածնունդը խորհրդանշող արժեքների վերազնահատումը, ազգային դիմագծի ձևավորումը, այլև կրթության այնպիսի մակարդակի ապահովումը, որը ենթադրում է միջազգային չափանիշներին համապատասխան կրթության որակ, բովանդակություն, կառավարման և ուսուցման նորագույն տեխնոլոգիաների կիրառում: Նշված գործոններն արդիական են դարձնում աճող սերնդի ազգային ինքնագիտակցության զարգացումը համաշխարհայնացման, աշխարհաքաղաքական տեղաշարժերի և միջազգային հանրությանն ինտեգրման համատեքստում:

Միաժամանակ տեղեկատվական և հեռահաղորդակցական տեխնոլոգիաների հարաճուն զարգացման, համաշխարհայնացման հետ կապված՝ նվազում է աճող սերնդի հետաքրքրությունն ազգային ակունքների, պատմության, լեզվի, մշակութային արժեքների, ազգային ավանդույթների, սովորույթների նկատմամբ:

Ժամանակակից մանկավարժության կարևորագույն խնդիրն է սովորող երիտասարդության մեջ արժեքային վերաբերմունք ձևավորել ազգի, նրա մշակույթի նկատմամբ, նպաստել ազգային ինքնագիտակցության զարգացմանը համամարդկային արժեքներին հաղորդակցման գործընթացի, միջմշակութային երկխոսության հմտությունների, այլ մշակույթների նկատմամբ հարգանքի, ազգամիջյան հարաբերությունների մշակույթի զարգացման զուգակցմամբ:

Հետազոտության նպատակն է առաջադրել սովորողների ազգային ինքնագիտակցության զարգացման միջոցներ և հիմնավորել դրանց կիրառման մանկավարժական արդյունավետությունը գրականության դասաժամերին:

Հետազոտության խնդիրները.

1. Փիլիսոփայական, հոգեբանական, ազգագրական, սոցիալ-մշակութաբանական հետազոտությունների և պատմագրական սկզբնաղբյուրների հիման վրա ուսումնա-

սիրել «ազգ», «էթնոս», «ազգային ինքնագիտակցություն» հասկացությունների էությունը:

2. Ուսումնասիրել անձի ազգային ինքնագիտակցության զարգացման գործընթացի առանձնահատկությունները:

Հետազոտական աշխատանքի կառուցվածքը: Հետազոտական աշխատանքը կառուցված է ներածությունից, երկու գլուխներից, եզրակացությունից, օգտագործված գրականության ցանկից: Հետազոտական աշխատանքի ծավալը կազմում է համակարգչային 15 էջ:

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԱՆՁԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆԱԳԻՏԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ

ԳԻՏԱՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄԸ

1.1.«Ազգ», «Էթնոս», «ազգային ինքնագիտակցություն» հասկացությունների վերլուծությունը

Ազգային ինքնագիտակցության էությունն ըմռնելու համար դիտարկենք «ազգ», «էթնոս», «ազգային ինքնագիտակցություն» հասկացությունները:

Էթնոսն այնպիսի մարդկանց խումբ է, որը խոսում է մի լեզվով, ընդունում է իր ծագման ընդհանրությունը, ունի սովորությունների ամբողջություն, կյանքի դրվածք, պահպանվող և սրբացված ավանդույթներ և տարբերում է այն (խումբը) նմանատիպ խմբերից: Իսկ ազգը մարդկանց խումբ է, որը, ունենալով որոշակի էթնոմշակութային հատկանիշներ, միավորված է իր հայրենիքում՝ քաղաքական ինքնակազմակերպման նպատակի շուրջ: Այսինքն՝ ի տարբերություն մարդկային մնացած հանրությունների՝ ազգը կարող է ստեղծել սեփական պետություն և ապահովել դրա գործառնությունը:

Մեծ թվով հետազոտողներ ազգի համար էական հատկանիշներ են համարում ազգային բնավորությունը, հոգեկան կերտվածքը, ազգային դիմագիծը, ազգային հոգեբանությունը, դիցաբանությունը, սովորույթները, ավանդույթները, լեզուն, պատմական հիշողությունը, կրոնը:

Ազգային ինքնագիտակցության՝ մեր կողմից դիտարկված հայացքների, տեսակետների, մոտեցումների ընդհանրացման արդյունքում կարելի է սահմանել, որ ազգային ինքնագիտակցությունը ազգի կենսագործունեության էթնոտարբերակիչ և էթնոմիավորիչ հատկանիշների գիտակցված պատկերացումների և գնահատումների համեմատաբար կայուն համակարգ է: Այդ համակարգի տարրերն են էթնոնիմը (էթնոսի անունը), ծագումը, տվյալ հանրության անդամների պատմական անցյալը, պատմաաշխարհագրական տարածքը, լեզուն, կրոնը, մշակույթը, մարդաբանական և հոգեբանական առանձնահատկությունները: Այսինքն՝ ազգային ինքնագիտակցությունը մարդու գիտակցության մեջ ազգային հատկանիշների և իրողությունների վերաբերյալ ամբողջական պատկերացումն է: Այդ համակարգի ձևավորման արդյունքում մարդն իրեն գիտակցում է որպես ազգային որոշակի հանրության ներկայացուցիչ,

յուրացնում է բարոյականությամբ օրենքի ուժ ստացած վարքի մոդելներ և կարգավորում է այլ ազգերի ներկայացուցիչների հետ հարաբերությունները:

1.2. Անձի ազգային ինքնագիտակցության զարգացման գործընթացի առանձնահատկությունները, բովանդակային բաղադրատարրերը

Անձի ազգային ինքնագիտակցությունը զարգանում է ամբողջ կյանքի ընթացքում՝ սոցիալականացման բոլոր փուլերում: Չարգացման և ձևավորման ընթացքում իրականանում է էթնիկ նույնականացում, որը համապատասխանում է մարդու զարգացման տարիքային շրջափուլերին:

- Նախնական փուլն ընթանում է նախադպրոցական և կրտսեր դպրոցական տարիքում (5-10 տարեկան): Այս տարիքում երեխայի կողմից տվյալ ազգին պատկանելության գիտակցումը հիմնված է շրջապատողների հետ հաղորդակցման փորձի վրա՝ առանց ազգային հատկանիշների հստակ տարբերակման:
- Ազգային ինքնագիտակցության զարգացման երկրորդ փուլն ընդգրկում է դեռահասության տարիքը (11-15 տարեկան): Տարիքային այս շրջանը բնութագրվում է իր ազգի նկատմամբ գիտակցված վերաբերմունքով. դեռահասը ընդգծված հետաքրքրություն է դրսևորում իր և այլ ազգերի պատմության, մշակույթի, կենցաղի, սովորույթների նկատմամբ:
- Ազգային ինքնագիտակցության զարգացման երրորդ փուլը բնորոշ է վաղ պատանեկությանը կամ ավագ դպրոցական տարիքին (16-18 տարեկան): Այս շրջանը անձի զարգացման առանձնահատուկ փուլ է. արդիական է դառնում կենսական ինքնորոշման պահանջմունքը, որը պայմանավորում է ինքնագիտակցության զարգացումը և զգայուն դարձնում ազգային հիմնախնդիրների նկատմամբ: Այս տեսանկյունից չափազանց կարևոր է ուսումնասիրել և ուղղորդել դեռահասների ազգային ինքնագիտակցության զարգացման գործընթացը:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆԱԳԻՏԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

2.1. Գրականությունը՝ որպես անձի ազգային ինքնագիտակցության զարգացման առավել արդյունավետ միջոց

Անձի աշխարհայացքի ձևավորման գործում կարևոր նշանակություն ունեն մշակութային արժեքները, հատկապես գրական ստեղծագործությունները: Ժողովրդի գրական ժառանգության դերը մեծ է ոչ միայն ազգային ինքնագիտակցության զարգացման, այլև աշխարհաճանաչողության և իրականության գեղագիտական յուրացման տեսանկյունից:

Գրականությունը ժողովրդի հոգևոր կյանքի արտացոլումն է, նրա կենցաղի և գործունեության հայելին, բարոյական նորմերի ընտրանին, նախնիների հոգևոր ժառանգությունը, անցյալի խորացումը, ներկայի իմաստավորումը և ապագայի տեսլականը: Գրական երկերի միջոցով իմանալով անցյալը՝ հնարավոր է ճանաչել ոչ միայն սեփական ազգի, այլև աշխարհի ժողովուրդների պատմությունը, կենսափոխակերպությունը, իդեալները, պատմական ճակատագիրը:

Գրականությունը անփոխարինելի նշանակություն ունի մարդու դաստիարակության գործում. այն մարդու հոգու վրա ներագդելու հզոր ուժ ունի: Ներկայումս, երբ աճող սերունդը հայտնվել է ազգային և համաշխարհային տեղաշարժերի հորձանուտում, և նրա ճաշակի ու իմացության վրա մեծ չափով ազդում են տեղեկատվական տեխնոլոգիաները, ռադիոհեռուստատեսային բազմապիսի հաղորդումները, սոցիալական կայքերի միջոցով ստացվող տեղեկատվությունը, գրականությունը կոչված է ժամանակակից սերնդի մեջ փրկելու մարդուն, մարդկայինը, նրա մեջ դաստիարակելու արժանապատվության, մարդասիրության, հպարտության, հանդուրժողականության հատկանիշներ: Ցուցադրվող գեղարվեստական ֆիլմերը, փաստագրական-հրապարակախոսական հաղորդումները, որոնք հաճախ ողողված են քրեական աշխարհին նվիրված թեմաներով, խարխլում են սերնդի բարոյական և գեղագիտական կողմնորոշումները: Խարխլվում և արժեզրկվում են նաև ավագ սերունդների կողմից ընդուն-

ված իդեալները, ավանդույթներն ու սովորույթները: Չպետք է մոռանել նաև այն հանգամանքը, որ 21-րդ դարի սերունդը ի վիճակի է օգտվելու էլեկտրոնային գրադարաններից, նրան մատչելի են տեղեկատվական բոլոր աղբյուրները, քաղաքակրթության նվաճումները, համաշխարհային մշակութային արժեքները: Նոր սերունդն ընտրելու հնարավորություն ունի, և դասավանդվող գրական նյութը ոչ միայն պետք է ձևավորի ճաշակ, կենսական հմտություններ, արժեհամակարգ, այլև հնարավորություն տա ճանաչելու իր ազգային ակունքները, բնավորությունը, ոգին, դաստիարակի ազգային ինքնագիտակցություն:

Գրականությունը ժամանակի հիշողության վերարտադրումն է, ժողովրդի հոգևոր կյանքի գեղարվեստական տարեգրությունը: Գրականությանն է վերապահված ազգային ոգին նվիրական գաղափարների շուրջ համախմբելու և աճող սերնդին համամարդկային բարձր զգացումներով դաստիարակելու պատմական դերը: Պատմական բոլոր դարաշրջաններում հայ գրականության համար բարձրագույն չափանիշներ են եղել ազգային արժանապատվության դաստիարակումը, հայրենիքի նվիրական կերպարի վերարտադրումը, անհատի հոգևոր ներաշխարհի բացահայտումը, պատմական ճշմարտության վերհանումն ու հայ հոգևոր-մշակութային կյանքում առաջնորդության դերի և գործառույթների ստանձնումը: Գրականությունը մեկնաբանում, վերլուծում է հասարակական գործընթացները, ընդհանրացնում համամարդկային փորձը, կենսական օրինաչափությունները, պատմական, քաղաքական, սոցիալական իրադարձությունները:

Գրականությունն արտացոլում է ժողովրդի պատմական հիշողությունը:

Ազգային ինքնագիտակցության ձևավորման տեսանկյունից Ա.Բ. Պանկինը, որպես էթնոմիավորող հատկանիշ, հանգամանալից բնութագրում է պատմական հիշողությունը, որում առանձնացնում է հետևյալ կողմերը՝

- ազգային հիշողությունը, որը ենթադրում է ազգային-հոգևոր կյանքին հաղորդակցումը,
- սոցիալական հիշողությունը, որը ներառում է ազգի կենսագործունեության տարբեր փուլերում նրա անդամների պատկերացումները իրենց կենսակերպի, փոխհարաբերությունների, սոցիալական կապերի մասին,

- քաղաքացիական հիշողությունը, որը ներառում է մարդկանց գիտելիքները պետական կառույցների վերաբերյալ,
- սոցիալ-մշակութային հիշողությունը, որի շրջանակներում են մայրենի լեզվի, ազգային ավանդույթների ու սովորույթների, բանահյուսության, հասարակության մեջ արմատացած բարոյական ու սոցիալական նորմերի, կրոնական ծեսերի, արարողությունների վերաբերյալ պատկերացումները:

Գեղարվեստական գրականության մեջ ազգային հիշողության շնորհիվ հերոսները հարազատ են մնում իրենց ակունքներին. ազգային հիշողությամբ է ներծծված, օրինակ, կարոտի գրականությունը (Ա. Բակունցի, Խ. Դաշտենցի, Մ. Գալշոյանի, Համաստեղի, Հակոբ Մնձուրու, Հ. Քոչարի ստեղծագործությունները): Սոցիալական հիշողությունը ազգի զարգացման բոլոր փուլերում վերականգնում է մարդկանց բարքերը, նիստուկացը և հաջորդ սերունդներին փոխանցում է նրանց մտքերը, ապրումները, զգացումները:

Հանրակրթական դպրոցի հենքային ուսումնական պլանում հայ գրականության դասընթացը կարևոր նշականություն ունի ազգային-հայրենասիրական, բարոյամշակութային և գաղափարական տեսանկյուններից: Գրականությունը կուտակում է մարդկության սոցիալական փորձը. նրա բովանդակության մեջ արտացոլված են մարդկության սոցիալ-մշակութային զարգացման փուլերը, պատմաքաղաքական իրադարձությունները: Գրականությունն արվեստի մյուս տեսակներից տարբերվում է մարդու վրա ունեցած խոր ազդեցությամբ. գրականությունը տիրապետում է խոսքի ներգործման ուժի, ունի կրթադաստիարակչական հզոր ներուժ: Ճիշտ է, տեղեկատվական և հեռահաղորդակցական տեխնոլոգիաների արդի դարաշրջանում հաճախ հետին պլան է մղվում գրականությունը, երիտասարդությունը խուսափում է ընթերցանությունից, այնուհանդերձ մարդու հոգևոր ներաշխարհը ձևավորելու իր հզոր ներուժով նորագույն ոչ մի միջոց, արվեստի ոչ մի տեսակ չի կարող համեմատվել գրականության հետ: «Հայոց լեզվի և հայ գրականության առարկայական չափորոշիչներում» ևս շեշտադրվում է, որ հայ գրականության ուսուցումը բացառիկ նշանակություն ունի անհատի և քաղաքացու բարոյական կերպարի ու արժեքային համակարգի ձևավորման գործում, ուստի հայ գրականության դասընթացը, բուն գրականագիտական գիտելիքներ տալուց բացի, պետք է համոզմունք մշակի ժողովրդի

կյանքում և նրա ազգային նկարագրի վերջնական ձևավորման գործում մայրենի լեզվի ու գրականության դերի վերաբերյալ:

Հանրակրթական դպրոցում գրականության ուսուցումը սոցիալ-մանկավարժական բարդ գործընթաց է: Դա ոչ միայն սոսկ գրական-պատմական նյութի յուրացում է, այլև սովորողների մեջ ձևավորում է ստեղծագործական մտածողություն, արժեքային վերաբերմունք հայ և համաշխարհային մշակույթի նկատմամբ: Համապատասխանաբար առաջադրվում են մանկավարժական հետևյալ նպատակները՝

- անցյալն ու ներկան քննադատորեն վերլուծելու, գրական աղբյուրների ինքնուրույն ուսումնասիրման հիման վրա եզրահանգումներ անելու կարողությունների զարգացում,
- սովորողների մեջ տարբեր ազգերի պատմության և մշակույթի համեմատական վերլուծություն կատարելու, պատմական իրադարձություններն ու դրանց փոխադարձ կապերն ընկալելու, գնահատելու կարողությունների զարգացում,
- տարբեր ազգերի պատմամշակութային առանձնահատկությունների, ավանդույթների իմացության, աշխարհայացքի և արժեքային կողմնորոշումների ձևավորում,
- համաշխարհային մշակույթի համատեքստում հայ գրականության դերի իմաստավորում, որը նպաստում է նաև սովորողի անձի ինքնորոշմանը, հասարակության մեջ իր տեղի իմաստավորմանը:

Հանրակրթական ծրագրով հայ գրականության ուսումնական բովանդակության ընտրությունը պայմանավորված է հետևյալ գործոններով՝

- ժամանակակից աշխարհում իրականացող զարգացումները, տեղաշարժերը, գլոբալացման գործընթացները և հայ ժողովրդի դերը այդ գործընթացներում,
- սոցիալ-հումանիտար գիտելիքների զարգացման արդի միտումները,
- ժողովրդի հոգեկերտվածքի առանձնահատկությունները,
- աճող սերնդի պահանջմունքներն ու դրդապատճառները, կրթական ծառայությունների շուկայում իրականացող տեղաշարժերը,
- ուսուցանվող նյութերի գեղագիտական, ազգային ու համամարդկային նշանակության և արժեքի հաշվառումը:

Կրթության համակարգի արդի բարեփոխումների արդյունավետությունը մեծ չափով պայմանավորված է կրթական քաղաքականության զարգացումների, ռազմա-

վարության, նպատակների ու գերակայությունների հստակեցմամբ: Ահա թե ինչու ներկայումս հասարակության համար առանձնահատուկ նշանակություն է ձեռք բերում կրթական ծրագրերի, այդ թվում հայ գրականության ուսուցման խնդիրների ու նպատակների որոշումը:

Առհասարակ կրթական բարեփոխումների նպատակն է արտահայտել կրթական գերակայությունների համապատասխանությունը պետության և հասարակության հետաքրքրություններին: Հանրակրթության ոլորտում իրականացող բարեփոխումները ենթադրում են ժամանակակից սերնդի հոգևոր պահանջմունքների հաշվառում, կրթության և դաստիարակության ավանդույթների ու ազգային արժեքների պահպանում, ազգային ու համամարդկային իդեալների միասնություն, հազարամյակի մարտահրավերներին դիմակայելու պատրաստ սերնդի դաստիարակում, բարձր տեխնոլոգիաների հարածուն ներդրման պայմաններում սովորողների մեջ համապատասխան կարողությունների ձևավորում, համակեցության, հանդուրժողականության, համագործակցության և արժեքային որակների զարգացում:

Հայ գրականության ուսուցման տեսական և գործնական կարևոր հիմնահարցերից է ազգային և համամարդկային արժեքների միջև օպտիմալ հաշվեկշիռ որոնումը: Այսօր արդեն լայն քննարկումներ են իրականանում հայ գրականության դպրոցական ուսուցման ժամանակակից նպատակների հիմնախնդիրների շուրջ, քանի որ աճող սերնդի առջև մի կողմից դրված են էթնիկ նույնականացման խնդիրներ, իսկ մյուս կողմից պետք է խորապես հաշվի առնել համաշխարհային զարգացումները և քաղաքացիական հասարակության ժամանակակից արժեքները: Ներկայումս իրականացող քննարկումների և երկխոսության թեմաներն են կրթության բովանդակության մեջ ազգային-մշակութային հոգևոր արժեքների պահպանումը՝ ազգային ու համաշխարհային տեղաշարժերի ու գերակայությունների խոր հաշվառմամբ:

Վերը շարադրվածը դիտարկելով կրթության բովանդակության նորացմանը նվիրված տեսական հետազոտությունների տեսանկյունից՝ հանգում ենք հետևյալ եզրակացությունների՝

- փոխվել են հասարակության քաղաքական, սոցիալ-մշակութային, գաղափարախոսական, բարոյագիտական կողմնորոշումները. կրթական համակարգում գործում է անձնակենտրոն կրթության հարացույցը,

- հասարակությունը և մասնավորապես մանկավարժական հանրությունը առավել խորությամբ են գիտակցում, որ առանց հայ գրականության ազգային-մշակութային ավանդույթների վերարտադրման հնարավոր չէ իրականացնել ազգայինի և համամարդկայինի հաշվեկշռի պահպանումը. այս համատեքստում ներկայումս շեշտադրվում է հայ գրականության ուսուցման բովանդակության մեջ ազգային-պատմամշակութային ժառանգության և իննովացիաների համադրման արդյունավետ ուղիների որոնման անհրաժեշտությունը:

Հայ գրականությունն առանձնահատուկ տեղ ունի մի կողմից՝ որպես աշխարհաճանաչողության, անձի զարգացման, նրա մտավոր առաջընթացի, հոգեբանական կարգերի՝ տրամաբանական և պատկերավոր մտածողության, լեզվամտածողության և հոգելեզվամտածողության զարգացման ու կատարելագործման հիմնական միջոց, մյուս կողմից՝ ուսումնական մնացած բոլոր առարկաների ընկալման, յուրացման, գնահատման և արժևորման նախադրյալ:

Հայ գրականության ուսուցումը բացառիկ նշանակություն ունի անհատի ու քաղաքացու բարոյական կերպարի և արժեքային համակարգի ձևավորման գործում, ուստի ավագ դպրոցում հայ գրականության դասընթացը պետք է համոզմունք մշակի ժողովրդի կյանքում և նրա ազգային նկարագրի վերջնական ձևավորման գործում մայրենի լեզվի ու գրականության դերի վերաբերյալ:

Հայ գրականության ուսումնասիրությունը սովորողի բառապաշարի հարստացման, պատկերավոր մտածողության, երևակայության և ստեղծագործական կարողությունների զարգացմանը զուգընթաց աշխարհաճանաչողության, ինքնաճանաչման, ինքնագնահատման ու ինքնակատարելագործման արդյունավետ միջոց է և մեծապես նպաստելու է բարձր բարոյական գծերի՝ հայրենասիրության, քաղաքացիական պատասխանատվության, մարդասիրության, կարեկցանքի ու հանդուրժողականության, ընկերասիրության և սոցիալ-հոգեբանական այլ արժեքների արմատավորմանը, զգայական-հուզական, գաղափարական և հանրակեցական դաստիարակությանը:

Հայ գրականության ուսուցումը պետք է նպաստի ազգային գեղարվեստական մտածողության յուրահատկությունների բացահայտմանը, հայ ժողովրդի պատմական ճակատագրի և հայ մարդու կերպարի մարմնավորման ընկալմանը, գրական-գեղար-

վեստական նյութի դաստիարակչական և ճանաչողական նշանակության գիտակցմանը, ավանդույթների շարունակականությանը, գրողի և նրա ստեղծագործության հասարակական նշանակության գիտակցմանը:

Հայ գրականության ծրագրով առաջարկվող նյութերի ուսումնասիրությունը պետք է կապել այսօրվա կյանքին, բխեցնել սովորողների նախասիրություններից, ցույց տալ բոլոր ժամանակներում մարդկային կրքերի բախումներ՝ բարու հաղթանակով, մարդկանց ճակատագրեր՝ հերոսական կամ դրամատիկ, պայքար հանուն վսեմ գաղափարների, ընդգծել դրանց արդիական հնչեղությունը, պատմական անցյալի և այսօրվա բարդ ու բազմակողմանի կյանքի ներքին կապը, նպաստել մարդու և նրա հոգեբանության ճանաչմանը:

Հայ գրականության դասավանդման նպատակներից են սովորողների հոգեմտավոր զարգացումը, ժողովրդի հոգևոր ժառանգությանը, սոցիալ-բարոյական փորձին հաղորդակից դարձնելը, գրական երկերի գաղափարագեղարվեստական հարստության օգտագործմամբ նրանց մեջ բարոյական արժեքների սերմանումը, ստեղծագործաբար մտածելու, իրականության դեպքերն ու երևույթները իմաստավորելու, գեղարվեստական պատկերներն ընկալելու կարողությունների զարգացումը, գեղարվեստական ստեղծագործությունների իմաստավորման հիման վրա արժեքային կողմնորշումների, համոզմունքների, մարդասիրական գաղափարների, համամարդկային ժողովրդավարական արժեքների, փոխըմբռնման, մարդու և ազգերի իրավունքների նկատմամբ արժեքային վերաբերմունքի ձևավորումը:

Ազգային ինքնագիտակցության զարգացման տեսանկյունից կարևորվում են գրողների կենսագրությունների ուսումնասիրումը, հայրենի եզերքի պատմության, բնության, աշխարհագրության, մարդկանց կենցաղի, սովորույթների, զբաղմունքների, արհեստների ու արվեստների իմացությունը, ազգագրական տեղեկությունները, ազգային խորհրդանիշների ճանաչումն ու արժևորումը: Նշված միջոցները նշանակելիորեն ընդլայնում են սովորողների հետաքրքրությունների ոլորտը, զարգացնում են վերլուծական կարողությունները, քննադատական մտածողությունը, գրական երկերը համարժեքորեն ընկալելու, գնահատելու, իմաստի մեջ թափանցելու, տվյալ գրական երկի մեջ ներկա ժամանակների ոգուն համապատասխան երևույթներն ու իրողություններն առանձնացնելու, հերոսների գործողությունների հոգեբանական

հիմքերը լվերլուծելու, հիմնավորելու, պատճառաբանելու, փաստարկելու կարողությունները: Գրական ստեղծագործությունների միջոցով սովորողները հաղորդակցվում են արվեստի տարբեր տեսակներին՝ թատրոնին, կինոյին, երաժշտությանը, կերպարվեստին, ճարտարապետությանը, անցկացնում են զուգահեռներ, ինքնուրույն դատողություններ և եզրահանգումներ են կատարում գրականության և հասարակական կյանքի փոխհարաբերությունների վերաբերյալ: Հասարակական երևույթների և մարդկանց փոխհարաբերությունների վերլուծության և քննարկումների ընթացքում ընդլայնվում է սովորողների սոցիալական փորձը. զարգանում է իրականության նկատմամբ սեփական դիրքորոշում ձևավորելու կարողությունը: Գրական երկերի գեղարվեստական յուրացման ընթացքում ձևավորվում է սովորողների գեղագիտական մտածողությունը. նրանք սովորում են իրադարձությունները դիտարկել պատմական տվյալ դարաշրջանի սոցիալ-մշակութային համատեքստում, գնահատել և համեմատել անցյալն ու ներկան, տարբեր դարաշրջաններում մարդկանց մտածելակերպը, պատճառաբանել գործողությունները: Ուսումնասիրելով տվյալ դարաշրջանի բարքերը, մարդկանց պատկերացումները, խոհերը, իդեալները, զբաղմունքը՝ հնարավոր է ընկալել տվյալ դարաշրջանի ոգին, էությունը, նյութական և հոգևոր արժեքների բնույթը: Գրական ստեղծագործությունների ուսումնասիրման ժամանակ առանձնահատուկ նշանակություն է ձեռք բերում մարդկային ճակատագրերի վերլուծությունը. գրականությունը պատմություն է մարդկանց, նրանց արմատների, ընտանեկան սովորույթների, մարդ-բնություն փոխհարաբերությունների մասին: Գրականության միջոցով սերնդեսերունդ փոխանցվում են հավերժ անանց արժեքները՝ աշխատասիրությունը, ազնվությունը, արդարությունը, ազգային արժանապատվության, ժողովուրդների բարեկամության զգացումը, գթասրտությունը, աշխատանքի արժևորումը՝ որպես բարօրության և հոգևոր հարստության աղբյուր:

Գրականությունը նպաստում է դպրոցականների սոցիալական հարմարմանը՝ նրանց մեջ ձևավորելով սոցիալ-տնտեսական և մշակութային տեղաշարժերում ակտիվ կենսագործունեություն իրականացնելու հմտություններ:

Պատմամշակութային յուրաքանչյուր ժամանակաշրջան ունի իր բնորոշ առանձնահատկությունները, այնուհանդերձ դա չի խանգարում էթնոսի ամբողջական ընկալմանը: Հայրենիքի զգացողությունը մարդու մեջ ձևավորվում է պատմաաշխար-

հազրական կենսատարածքի անցյալի և ներկայի վերաբերյալ պատկերացումներից, որոնց ձևավորման համար անսպառ նյութ է տրամադրում գրականությունը: Գրականությունը ձևավորում է հոգևոր միասնության գիտակցում: Գրականության շնորհիվ սովորողները հնարավորություն ունեն ընկալելու, թե ինչպես են ձևավորվում ժողովուրդների հոգևոր-մշակութային ավանդույթները, ազգամիջյան փոխհարաբերությունները, հաղթահարելու բախումներն ու ուղիներ որոնելու երկխոսության համար:

Գրականության միջոցով կյանքի գեղարվեստական պատկերմամբ արտացոլվում են հասարակական կյանքի արտադրական, տնտեսական, սոցիալական ոլորտները՝ դրանով իսկ դպրոցականներին օգնելով խորությամբ ընկալել սոցիալական կառույցներն ու դրանց պատմական զարգացումը:

Մարդը և նրա կենսագործունեությունը անմիջականորեն կախված են տվյալ հասարակության արժեհամակարգից, կարծրատիպերից, բարոյականության նորմերից: Տվյալ էթնիկ հանրության հոգեկերտվածքը, աշխարհընկալումը, իդեալները, հաղորդակցային մշակույթը, որոնք հոգևոր կյանքի և արժեհամակարգի տարրերն են, դպրոցականի անձի ազգային ինքնագիտակցության ձևավորման կարևոր միջոց են:

Այսպիսով՝ հայ գրականության ուսուցումը մի կողմից նպաստում է լեզվական գիտելիքների յուրացմանն ու ստեղծագործաբար կիրառմանը, մյուս կողմից բացառիկ նշանակություն ունի անհատի համակողմանի զարգացման, գեղագիտական դաստիարակության, հոգևոր ներաշխարհի ձևավորման, համագործակցային և հաղորդակցային կարողությունների ձևավորման գործում:

Գևորգյան Յ.Ա., Փիլիսոփայություն , պատմություն , մշակույթ , - Եր. ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հր., 2005, - 528 էջ:

2.2. Ազգային ինքնագիտակցության զարգացման մեթոդներն ու միջոցները

Սովորողների ազգային ինքնագիտակցության զարգացման արդյունավետ իրականացման համար կարևոր է նախանշել մանկավարժական այն միջոցները, որոնք ապահովում են այդ գործընթացի արդյունավետությունը՝

- ուսումնական և արտաուսումնական գործունեության ընթացքում ինտերակտիվ հաղորդակցման միջավայրի ապահովումը,

- դպրոցականների մեջ ազգային-մշակութային արժեքների ձևավորման համար դասավանդող ուսուցիչների մասնագիտական բարձր կոմպետենցիաները,
- ազգային պատմության, մշակույթի, ծագումնաբանության, ազգային արժեհամակարգի և հոգեկերտվածքի նկատմամբ դպրոցականների մեջ հետաքրքրության արթնացումը,
- սովորողների անհատական առանձնահատկությունների և ուսումնափնացական դրդապատճառների հաշվառումը,
- ուսումնական բոլոր դասընթացների համապատասխան ներուժի հաշվառումը,
- համագործակցային ուսումնառության նկատմամբ դրական վերաբերմունքի ձևավորումը, կրթական պահանջմունքների ակտիվացումը, հումանիտար առարկաների ուսումնասիրման պահանջմունքների խթանումը և այլն:

Ուսումնասիրվող նյութի նկատմամբ գնահատողական վերաբերմունք ձևավորելու համար անհրաժեշտ է նրանց մեջ ձևավորել որոշ կարողություններ՝ անցած նյութի հետ նոր նյութի զուգորդումը, համադրումն ու ընդհանրացումը, ընկալման և մտապատկերման միջոցով նոր գիտելիքների ձեռքբերումը, միջառարկայական կապերի գիտակցումը, բնութագրման, հիմնավորման, կշռադատման միջոցով մտահանգումներ անելը, ուսումնական նյութի համակարգված, պատճառահետևանքային կապերի գիտակցմամբ ընկալումը, վերացարկման, փաստարկման, արժևորման, կանխատեսման միջոցով ուսումնասիրվող նյութի մեջ գլխավորի, էականի վերհանումը, հիմնախնդրի առաջադրումն ու տարբեր տեսանկյուններից դիտարկումը:

Ուսումնական գործունեության ընթացքում պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնել սովորողների կողմից գիտելիքների յուրացման գործում ինքնուրույնությանը, ստեղծագործական մոտեցմանը, հետազոտական կարողությունների դրսևորմանը, հաղորդակցական և համագործակցային որակների զարգացմանը: Կարևորվում են ոչ միայն գիտելիքները, այլև ինքնուրույն աշխատանքի հմտությունները, աշխարհընկալման և մտահորիզոնի ընդլայնումը, տրամաբանական գործընթացների՝ համեմատելու, համադրելու, վերլուծելու, վերացարկելու, եզրահանգելու, ամփոփելու, ընդհանրացնելու կարողությունների, սոցիալական փորձի զարգացումը:

Ե Ջ Ր Ա Կ Ա Ց ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն Ն Ե Ր

Ազգային ինքնագիտակցության զարգացման՝ մեր կողմից առաջադրված նպատակներն իրականանում են դասի, գործնական և դերային խաղերի, թիմային և անհատական հետազոտական աշխատանքի, խմբային և զույգերով գործունեության, բանավեճի, էքսկուրսիաների ընթացքում:

Ակնհայտ է, որ ազգային ինքնագիտակցության ձևավորման արդյունավետությունը պայմանավորված է կրթական արդյունավետ միջավայրով, համապատասխան դրդապատճառների ձևավորմամբ, աշակերտ-ուսուցիչ փոխգործակցությամբ, տեղեկատվական և հեռահաղորդակցական տեխնոլոգիաների կիրառմամբ:

Դպրոցականների ազգային ինքնագիտակցության զարգացման գործընթացում անչափ կարևոր է դասավանդող ուսուցիչների մասնագիտական կուրսայնացման ձևավորվածությունը, ուսումնական գործընթացում էթնոմանկավարժության գաղափարների կարևորումը, ազգային ավանդույթների, ծեսերի, տոների դաստիարակչական կողմի հաշվառումը: Կարևոր միջոց ենք համարում նաև ուսումնական բոլոր առարկաների դասավանդման գործընթացում անաղարտ մայրենիով հաղորդակցվելը, համաշխարհային մշակութային արժեքների ճանաչումն ու գնահատումը տարաբնույթ միջոցառումների ընթացքում, զանգվածային լրատվամիջոցների տրամադրած տեղեկատվության նկատմամբ քննադատական վերաբերմունքի ձևավորումը:

Հետազոտության ընդհանուր արդյունքները ցույց են տալիս, որ ազգային ինքնագիտակցության զարգացման գործընթացի արդյունավետությունն ապահովվում է մանկավարժական բոլոր միջոցների համալիր կիրառմամբ և ուսումնադաստիարակչական ամբողջական համակարգի բոլոր բաղադրատարրերի փոխկապված, ներդաշնակ գործունեությամբ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Գուլակյան Հ., Ազգայնականություն. ինչո՞ւ է դա անհրաժեշտ (հրապարակախոսություն): -Եր.: Էդիթ Պրինտ, 2008, -170 էջ:
2. Գուրևիչ Պ.Մ., Մշակութաբանություն. դասագիրք բուհերի համար (ռուս. թարգմ.՝ Վ. Աբրահամյան), -Եր.: Զանգակ-97, 2002, -327 էջ:
3. Գևորգյան Հ.Ա., Փիլիսոփայություն, պատմություն, մշակույթ,- Եր. ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հր., 2005, -528 էջ:
4. Գևորգյան Հ.Ա., Ազգ, ազգային պետություն, ազգային մշակույթ, -Եր.: Նոյյան Տապան,1997, -72 էջ:
5. «Կրթության մասին» ՀՀ օրենքը. հանրակրթական դպրոցի տնօրենի ուղեցույց (պրակ 1), Կրթակարգ, -Եր.: ԿԱԻ, 2004, - 298 էջ:
6. Համագործակցային ուսուցում: Ձեռնարկ (Ա.Հովհաննիսյան և այլք),-Եր.: Անտարես, 2006, -124 էջ:
7. Մկրտչյան Տ.Հ., Դպրոցականների ազգային-հոգևոր դաստիարակությունն ավագ դպրոցում, «Մանկավարժություն» գիտամեթոդական վերլուծական ամսագիր, էջ 19-23, N 5. 2011թ.:
8. Մկրտչյան Տ.Հ., Գրականության դերը դպրոցականների ազգային ինքնագիտակցության զարգացման գործում, «Մանկավարժություն» գիտամեթոդական վերլուծական ամսագիր, էջ 18-24, N 8. 2012թ.:
9. Մկրտչյան Տ.Հ., Ավագ դպրոցականների տարիքային առանձնահատկություններն ու ազգային ինքնագիտակցության զարգացման մակարդակի չափանիշները, «Մանկավարժություն» գիտամեթոդական վերլուծական ամսագիր, էջ 26-30, N 1. 2013թ.:
10. Մկրտչյան Տ.Հ., Ազգային ինքնագիտակցության էությունը և սոցիալ-հոգեբանական բնութագիրը, Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի 90-ամյակին նվիրված գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, I պրակ, էջ 386-390, Երևան 2013:
11. Մկրտչյան Տ.Հ., Հայ ազգային-հոգևոր նկարագիրը պատմագրական, ազգագրական, հոգեբանական և մշակութաբանական տեսանկյուններից, Модернизация образования в контексте современных педагогических парадигм, Сборник научно-образовательных докладов и статей, ст. 243-247, Ереван, АГПУ – 2014.
12. Андреев А.Л. Типы исторического самосознания /А.Л. Андреев//Воспитание исторического и национального самосознания: Сборник статей, - Красноярск: КрасГУ, 2001, - 11 - 12 с.
13. Арутюнян Ю.В. Социально-культурное развитие и национальное самосознание / Ю.В. Арутюнян // Социологические исследования. 1990.-№7.- 42-49 с.
14. Арутюнян Ю.В. Этносоциология: пройденное и новые горизонты / Ю.В. Арутюнян, Л.М. Дробижева // Социологические исследования. 2000. - № 4.-11 - 21 с.
15. Ахмерова А.В. Этническое самосознание как элемент структуры самосознания личности/А.В. Ахмерова//Этногенез и цивилизационные перспективы в образовании России: материалы международной науч.-практ. конф. - Новосибирск: Изд-во НГПУ, 2004.- 91-93 с.
16. Бромлей Ю.В. Этнос и этнография / Ю.В. Бромлей. - М.: Наука, 1973. - 333 с.